Encyclopedia of Economic Law Journal

Homepage: https://lawecon.um.ac.ir

Research Article
Vol. 30, No. 23, Summer2023, p. 117-131

Analysis Previous actions of the contractor in reducing environmental risks in upstream oil contracts

A. Amirkhani [1], R.Tajarloo [2]

1-Ph.D Student of oil and gas law, Department of Law and Political Sciences، University of Tehran, Tehran ,Iran

2-Assistant Professor, Department of Law and Political Sciences، University of Tehran, Tehran ,Iran

(*- Corresponding Author Email: Amirkhani.a@ut.ac.ir)
https://orcid.org/0009-0007-2775-6499
https://doi.org/10.22067/economlaw.2023.79043.1229

Received: 06 March 2023 Revised: 02 June 2023 Accepted: 21 August 2023	**How to cite this article** Amirkhani, Azadeh; Tajarloo, Reza, (2023). Previous actions of the contractor in reducing environmental risks in upstream oil contracts. Journal Encyclopedia of Economic https://doi.org/10.22067/economlaw.2023.79043.1229
Available Online: 21 August 2023	

1- INTRODUCTION

One of the most important challenges created in recent years is how to protect the environment against oil operations. Considering the harmful effects caused by this operation, the responsible institutions of this industry are trying to prioritize prevention over treatment in order to reduce environmental risks and emphasize preventive measures. One of the most important challenges created in recent years is how to protect the environment against oil operations. This research, in a descriptive and analytical manner, aims to analyze the requirements and previous measures of the contractor in the law and contract and explain the nature of environmental regulations by referring to national environmental laws and regulations, referring to international procedures, and international standards. International and international standards and references to national law and international procedures, as well as legal measures and explicit and implicit contractual terms, including feasibility studies, regulations related to protected areas, appropriate measures in emergency situations, waste management, and cleaning, and insurance, provide effective mechanisms to reduce pollution trends.

2- PURPOSE

The purpose of this article is to investigate the positive impact of legal and contractual requirements in upstream oil regulations on the reduction of environmental risks by the oil industry contractor, and finally, performing previous legal and contractual measures in conducting oil operations is the best environmental solution.

3- METHODOLOGY

The research method in this article is descriptive-analytical and library method.

4- FINDING

Today, in the process of evolution of environmental management as a wide and dynamic system To prevent environmental pollution and destruction, preventive approaches are considered has been .Reduction of environmental risks is considered both in the contract and in the law. Examining the types of upstream oil contracts of different countries shows that many preventive measures are imposed on the contractor to protect the environment in performing oil operations. One of the most important conditions that play a major role in the prevention of environmental damage is environmental impact assessment, which includes technical, economic, legal, financial, operational, and program evaluations that must be followed by the contractor. Preventive

environmental measures are a way to strike a balance between the environment and the oil industry.

5- CONCLUSION

The risks and damages caused by oil operations have caused the host governments to develop environmental rules and conditions to reduce environmental risks within the operating area and to pay attention to the principle of environmental prevention by analyzing the requirements and the previous legal and contractual actions of the contractor to reduce environmental risks. In this research, which was carried out with a descriptive-analytical method, the main issue under discussion is how to reduce environmental risks through previous legal and contractual measures around the three axes of feasibility studies, explicit contractual terms, implicit contractual terms, or the same codes of conduct. Having a written plan to comply with each of the conditions on the part of the contractor and cooperating with the employer in this regard has many reducing effects on environmental damage. Finally, the implicit terms of the contract, including the codes of conduct of oil companies in compliance with environmental issues, which, although there is no guarantee of explicit implementation for violating the relevant regulations, are effective in the global reputation of the company and the acceptance of society in establishing and conducting oil operations**.**

Keywords: upstream oil contracts, environmental conditions, codes of conduct, feasibility studies, previous measures

دانشنامهٔ حقوق اقتصادی
Homepage: https:// lawecon.um.ac.ir

مقاله پژوهشی

جلد ۳۰، شماره ۲۳، تابستان ۱۴۰۲، ص ۱۳۱-۱۱۷

واکاوی اقدامات پیشینی پیمانکار نسبت به کاهش ریسک‌های زیست‌محیطی در قراردادهای بالادستی نفتی

آزاده امیرخانی[۱]- رضا طجرلو[۲]

دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۵ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۳۰

چکیده

یکی از مهم‌ترین چالش‌های ایجاد شده در طول سال‌های اخیر، چگونگی حفاظت از محیط‌زیست در برابر اقدامات و عملیات نفتی است. با عنایت به آثار مخرب ناشی از این عملیات، نهادهای مسئول این صنعت در تلاش‌اند به‌منظور کاهش ریسک‌های زیست‌محیطی اصل پیشگیری را بر درمان اولویت بخشند و بر اقدامات پیشگیرانه تأکید کنند. این پژوهش به شیوهٔ توصیفی تحلیلی بر آن است تا از طریق واکاوی الزامات و اقدامات پیشینی پیمانکار و تبیین ماهیت ضوابط زیست‌محیطی از طریق ارجاع به قوانین و مقررات ملی زیست‌محیطی، ارجاع به رویه‌های بین‌المللی و استانداردهای بین‌المللی و ارجاع به روش قانون ملی و رویه‌های بین‌المللی و همچنین تبیین ماهیت شروط صریح و ضمنی قراردادی ازجمله مطالعات امکان‌سنجی، ضوابط مرتبط با مناطق حفاظت شده، اقدامات مقتضی در شرایط اضطراری، مدیریت پسماند و پاک‌سازی، بیمه، تنظیم و رعایت کدهای زیست‌محیطی به این نتیجه دست یابد که به‌کارگیری هر یک از مکانیسم‌های معروضه می‌توانند در جای خود نقش مؤثری بر کاهش روند آلودگی‌های زیست‌محیطی داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: قراردادهای بالادستی نفتی، شروط زیست‌محیطی، کدهای رفتاری، مطالعات امکان‌سنجی، اقدامات پیشینی.
JEL Classification

مقدمه

عملیات بالادستی نفت و گاز در کنار ارزش‌افزوده‌ای که از نظر اقتصادی برای دولت‌های میزبان ایجاد می‌کند، مشمول رشته‌ای از فرآیندها و اقداماتی است که از مرحلهٔ اکتشاف و تولید آثار مخرب زیست‌محیطی و بعضاً غیرقابل‌جبران را بر جای می‌گذارد.[۳] باید اذعان داشت کشورهای توسعه‌یافته استانداردهای سختگیرانه‌ای برای حفاظت از محیط‌زیست خود تدوین کرده‌اند اما مسئله اصلی وجود ذخایر عظیم نفتی در کشورهای درحال‌توسعه است که یا فاقد رژیم‌های لازم برای حفاظت از محیط‌زیست می‌باشند و یا با وجود قوانین و مقررات مدون در حوزه محیط‌زیست تمایلی به نظارت بر ابعاد زیست‌محیطی ندارند و اغلب موضوع حفظ محیط‌زیست در عملیات بالادستی نفتی قربانی سود سرشار و تمایلات اقتصادی دولت‌های میزبان می‌شود. (Zhiguo،32-35:1994)

اگرچه این روند به‌تدریج تغییر یافت و از نیمه دوم قرن بیستم میلادی موضوع حفاظت از محیط‌زیست در کانون توجه دولت‌ها قرار

۱- دانشجوی دکتری رشته حقوق نفت و گاز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
(* - نویسنده مسئول: Email: Amirkhani.a@ut.ac.ir)
۲- استادیار گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳- به عنوان نمونه: بزرگ‌ترین لکه‌ی نفتی ایجاد شده در خلیج مکزیک که ناشی از انفجار سکوی نفتی دیپ واتر هورایزون(Deepwater Horizon)و تحت مسئولیت شرکت نفت بریتیش پترولیوم در تاریخ ۲۰آوریل ۲۰۱۰ بوجود آمد و در نهایت دادگاهی در آمریکا و در سپتامبر ۲۰۱۴ شرکت نفتی انگلیسی بریتیش پترولیوم را به اتهام تقصیر فاحش در ایجاد لکه‌ی عظیم نفتی به عنوان مقصر معرفی نمود.
(New Orleans Sun. 4 September 2014. "BP found "grossly negligent' in Gulf of Mexico oil spill)

گرفت و مواردی از ارجاع قراردادهای بالادستی نفتی رایج ازجمله قراردادهای امتیازی، قراردادهای مشارکت در تولید و قراردادهای خدمت به رعایت استانداردهای محیطزیستی بسته به ماهیت قرارداد درج گردید.[1]

ازجمله مهم‌ترین اقداماتی که از نظر قانونی و قراردادی می‌تواند کاهش دهنده آثار مخرب عملیات نفتی بر محیطزیست محسوب گردد، اقدامات پیشینی توسط پیمانکار است. به عبارتی عاملان نفتی و متعهدان به انجام عملیات نفتی از طریق اقدامات پیشینی تصریح شده در قانون و قرارداد می‌توانند نقش بسزایی در حفظ محیطزیست و کسب اعتبار بین‌المللی در زمینه تجاری خود داشته باشند.

بدیهی است که پیوندی ناگسستنی مابین عملیات و اقدامات نفتی و محیطزیست وجود دارد که تأثیرات مخرب غیرقابل‌انکاری را بر محیطزیست تحمیل می‌کند. ازاین‌رو کشورهای دارای ذخایر نفتی من‌جمله ایران اقدام به تدوین ضوابط قانونی و قراردادی زیست‌محیطی مرتبط با عملیات نفتی نموده‌اند.

به‌طورکلی برای رعایت ملاحظات زیست‌محیطی در انجام عملیات نفتی ارجاع به پنج روش به شرح ذیل معمول است؛

ارجاع به قوانین و مقررات ملی محیطزیستی، ارجاع به استانداردهای بین‌المللی این صنعت، ارجاع به قوانین ملی و استانداردهای بین‌المللی صنعت نفت و گاز، ارجاع به قوانین ملی یا استانداردهای صنعت و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی محیطزیست و ایجاد استانداردهای محیطزیستی خاص هر پروژه(Tienhaara, 2011: 16.)

هدف نویسنده از نگارش مقالهٔ حاضر بررسی قانونی و قراردادی اقدامات پیشینی پیمانکار نسبت به رعایت ملاحظات زیست‌محیطی مدل‌های مختلف قراردادهای بالادستی نفتی در کشورهای مختلف، مداقه در شروط صریح قراردادی و تبیین و بررسی کدهای رفتاری و استانداردهای وضع شده زیست‌محیطی توسط شرکت‌های نفتی بین‌المللی به‌عنوان شرط ضمنی می‌باشد که در ادامه شرح و تفصیل آن‌ها بیان می‌گردد.

۱. مهم‌ترین روش‌های درج ضوابط زیست‌محیطی در قراردادهای بالادستی نفتی

۱-۱-اولویت ارجاع به قوانین و مقررات ملی زیست‌محیطی بر سایر روش‌ها

برخی از کشورها اولویت ارجاع نسبت به درج ضوابط و شروط زیست‌محیطی در قراردادهای بالادستی نفتی را به قوانین و مقررات ملی خود اختصاص داده‌اند و در شرایط عمومی قراردادهای بالادستی نفتی خود، پیمانکار را ملزم به رعایت قوانین و مقررات ملی زیست‌محیطی نموده‌اند که از آن جمله قراردادهای خدماتی فیلیپین با پیش‌بینی حمایت از محیطزیست بر اساس قوانین، مقررات و احکام صادر شده از مراجع ذی‌صلاح آن کشور پیمانکار را متعهد می‌سازد تا بیشترین تلاش را برای جلوگیری از آلودگی و ایراد خسارت به جو، اقیانوس‌ها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها، بنادر و زمین‌ها به کار برد و تلاش‌های معقولی برای از بین بردن فوری آلودگی و کاهش آثار آن انجام دهد. (Republic of the Philippines DEPARTMENT OF ENERGY, no date)[2]

در برخی دیگر از قراردادها بیان شده است که اولویت با قوانین و مقررات ملی است و اگر قوانین و مقررات ملی در این خصوص یافت نشد اولویت را به رویه‌های بین‌المللی صنعت نفت داده است. مصداق این توضیح در بند ۳-۴ ماده ۱ شرایط عمومی قرارداد مشارکت در تولید (2005) فی‌مابین دولت هند و شرکت نفتی X ZY با این وصف که کلیه گزارش‌ها و بیانیه‌ها باید مطابق با قرارداد و قوانین هند تهیه گردد و اگر مقرراتی دراین‌باره وجود نداشت باید مطابق با

۱- قراردادهای هیبریدی مورد استفاده در کشورهای چین و هند برای حفاظت از محیط زیست چارچوب حقوقی قاعده مندی را ارائه می‌کنند و به مسائل زیست محیطی نگاه ویژه‌ای دارند. به عنوان مثال در قراردادهای هیبریدی چین که از سال ۱۹۸۰ و با ترکیب الگوهای دو قرارداد مشارکت در تولید و خدمات برای حفاظت از محیط زیست پیمانکار را ملزم به رعایت تعهدات ذیل نموده است:الف) تهیه بیمه نامه اشخاص که مسئولیت در برابر آلودگی، عملیات پاکسازی آلودگی و انفجار را پوشش می‌دهد، ب) قبل از آغاز عملیات پیمانکاری، پیمانکار باید طرح را برای بازنگری و تأیید به کمیته اقدامات فوری در خصوص ایمنی و محیط زیست ارائه نماید. ج) پیمانکار باید به صورت دوره‌ای درباره ایمنی، حفظ محیط زیست و سوانحی که در جریان عملیات نفتی پیش می‌آید، گزارش‌هایی به شرکت ملی نفت ارائه کند، د) پیمانکار از هر گونه مداخله در منابع ماهیگیری باید خودداری کند؛ و) پیمانکار موظف است بیشترین تلاش را برای جلوگیری از آلودگی و ایراد خسارت به جو، اقیانوس‌ها، رودخانه‌ها، دریاها، بنادر و زمین به کار گیرد و تمام تلاش‌های معقول برای خاتمه فوری هر گونه آلودگی که در اجرای عملیات نفتی حادث شده را به کار گیرد و آثار آن را به حداقل برساند.(کهن هوش نژاد، التمیمی، ۱۳۹۸، ۸۲)

2- 25.01 In the performance of the Petroleum Operations, the CONTRACTOR shall be subject to the laws, decrees, and regulations on environmental protection, indigenous 'peoples rights and safety promulgated by the Government and endeavor to make its best efforts to prevent pollution and damage to the atmosphere, oceans, rivers, lakes, harbors and land, and secure the safety and health of the operating personnel. The CONTRACTOR shall use all reasonable endeavors as applicable to eliminate promptly any pollution occurring in the performance of the Petroleum Operations and minimize its consequences.

رویه‌های عمومی پذیرفته شده در صنعت بین‌المللی نفت باشد.[1]

با مداقه در قوانین و مقررات داخلی کشورها، علی‌الخصوص کشورهای درحال‌توسعه مشخص می‌گردد که این قوانین در بسیاری از موارد صراحت لازم را به جهت حفاظت از محیط‌زیست ندارند و از این نظر دارای ضعف‌های آشکاری هستند. آنچه باعث شکل‌گیری این خلأها شده است مسئله احساس عدم نیاز و عدم ضرورت درک حفاظت از محیط‌زیست در این کشورها می‌باشد. در پاره‌ای از موارد نیز سخت‌گیری کمتر از نظر قوانین و مقررات، تحت‌الشعاع جذب سرمایه‌گذاری خارجی قرار می‌گیرد و این کشورها از تحمیل قوانین و مقررات زیست‌محیطی خود نسبت به عملیات نفتی به نفع جلب رضایت سرمایه‌گذاران چشم‌پوشی می‌کنند(ousavi et al,2015 :16)

در ایران نیز در قراردادهای بالادستی نفتی بر رعایت قوانین و مقررات و ضوابط و راهنماهای موجود در خصوص حفظ محیط‌زیست تأکید شده است، به‌نحوی‌که پیمانکار در عملیات اکتشاف و استخراج و تولید باید آن‌ها را رعایت کند. شرکت ملی نفت ایران به‌عنوان رکن اجرایی وزارت نفت به همراه شرکت‌های تابعه خود طی قوانین و مقرراتی که مصوب مراجع صلاحیت‌دار مختلفی ازجمله سازمان حفاظت از محیط‌زیست، مجلس شورای اسلامی و یا تصویب‌نامه‌های داخلی وزارت نفت می‌باشد، مکلف است الزامات زیست‌محیطی مرتبط با عملیات را رعایت نماید و در این خصوص نظارت‌های لازمه را انجام دهد تا ورود آسیب به محیط‌زیست به حداقل برسد. باید بیان داشت ایران به‌عنوان کشوری درحال‌توسعه در زمینه حفاظت از محیط‌زیست آن‌چنان‌که باید دارای مقبولیت قانونی نیست و بعضاً قوانین محیط‌زیستی در برابر ابعاد اقتصادی ناشی از فروش نفت و گاز رنگ می‌بازند. برای مثال با توجه به آمار و اطلاعات به دست آمده در دهه‌های گذشته از منطقهٔ عسلویه در خصوص آلودگی‌های نفتی هیچ مقامی نه پیگیری کرده و نه نظارت و نه جلوگیری نموده است و به همین دلیل است که این منطقه در طول چند دههٔ گذشته شاهد افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی بوده است.

۱-۲-ارجاع به رویه‌های بین‌المللی و استانداردهای بین‌المللی

از دیگر روش‌های درج ضوابط زیست‌محیطی در قراردادهای بالادستی نفتی ارجاع به رویه‌های بین‌المللی و استانداردهای بین‌المللی می‌باشد که به "روش خوب صنعت" اشاره دارد و در آن متعهد انجام عملیات نفتی را ملزم به استفاده از استانداردها و رویه‌هایی می‌کند که هر شخص متعارفی در آن اوضاع‌واحوال نسبت به رعایت آن اقدام می‌کند و باید حدی از مهارت، احتیاط و دوراندیشی را به کار گیرد که هر شرکت نفتی بین‌المللی دیگر در چنین اوضاع و احوالی آن‌ها را پیش می‌گیرد. (Tienhaara op. cit. 16)

به‌طورکلی ارجاع به استانداردهای بین‌المللی صنعت نفت یک روش مورد قبول در قراردادهای بالادستی نفتی بسیاری از کشورها می‌باشد. به‌عنوان نمونه در بند ۷ ماده ۹ قرارداد مشارکت در تولید منعقده مورخ (2019) فی‌مابین دولت جمهوری بنگلادش و شرکت پتروبنگلا" انجام کلیه عملیات نفتی مربوط به منطقه قراردادی باید منطبق با شیوه‌های بین‌المللی خوب صنعت نفت باشد."

از دیگر قراردادهای بالادستی نفتی که تأکید بر استفاده از روش خوب صنعت دارد می‌توان به ماده ۲۵ قرارداد مشارکت در تولید کشور تانزانیا با شرکت ABC (2004) اشاره کرد که بر استفاده پیمانکار از بهترین تکنیک‌های موجود مطابق با میدان خوب نفتی تأکید نموده است و تصریح شده است، اقدامات لازم برای پیشگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی که عملیات نفتی بر آن تأثیر می‌گذارد نسبت به حداقل رساندن تأثیرات روی دریاها و دریاچه‌ها و زمین‌های مجاور اقدام نمایند[2].

چنانکه شرح آن گذشت، استفاده از نوین‌ترین دستاوردهای علمی و فناوری روز دنیا، درصد آلودگی‌های نفتی را به حداقل می‌رساند و اکوسیستم کشور را به معیار جهانی محیط‌زیستی نزدیک می‌کند.(esfandiyari khaledi et al, 2019: 14)

سازمان‌هایی در سطح ملی و بین‌المللی برای وضع استانداردهای بین‌المللی اعلام موجودیت کرده‌اند و نسبت به آن اقدام نموده‌اند که از آن جمله انستیتو نفت آمریکا[3]، برنامه محیط‌زیست ملل متحد،[4] سازمان استاندارد بین‌المللی[5]، اتحادیه بین‌المللی صیانت از طبیعت،[1]

1- All reports and Statements shall be prepared in accordance with the Contract and the laws of India and, where there are no relevant provisions in either of these, in accordance with generally accepted practices in the international petroleum industry.article3-4-1

2- mODEL PRODUCTION SHARING AGREEMENT BETWEEN THE GOVERNMENT OF THE UNITED REPUBLIC OF TANZANIA AND TANZANIA PETROLEUM DEVELOPMENT CORPORATION AND ABC OIL COMPANY November 2004.article 25 https://pure.diis.dk/ws/files/783639/DIIS_WP_2017_1.pdf

۳- (American Petroleum Institute (API موسسه‌ای ملی و دارای اعتبار جهانی است که معیارهای زیست محیطی را در موضوعات گوناگون از جمله سند راهنمای زیست محیطی API در خصوص مدیریت ساحلی پسماند جامد در عملیات اکتشاف و تولید تنظیم می‌کند.

4- United Nation Environment Program (UNEP)

۵- این سازمان بین المللی نیز معیارهایی را در موضوعاتی از جمله مدیریت زیست محیطی، بازرسی زیست محیطی منتشر کرده است که اغلب اختیاری هستند.

بانک جهانی[۲]، شورای کسب‌وکار جهانی برای توسعه پایدار[۳] هستند.

باید اذعان داشت ارجاع به استانداردهای بین‌المللی هرچند در سطحی بالاتر از قوانین ملی هستند یا موضوعات خاص و جدید را پوشش می‌دهند که در قوانین ملی گنجانده نشده است، لیکن این نقد بر این روش وارد است که در سطح بین‌المللی نمی‌توان مرجع خاصی را یافت که فهرست کاملی از استانداردهای زیست‌محیطی را ارائه دهد و مسئولیت آن را بپذیرد. (zeynoddin et al,2015: 225)

۱-۳-ارجاع به هر دو روش قانون ملی و رویه‌های بین‌المللی

یکی دیگر از مهم‌ترین و رایج‌ترین روش‌های ارجاع نسبت به درج ضوابط زیست‌محیطی در قراردادهای بالادستی نفتی ارجاع به هر دو روش قانون ملی و رویه‌های بین‌المللی است که مصداق آن در قرارداد مشارکت در تولید لیبریا بیان شده است" مطابق بند ۵ ماده ۶ قرارداد مشارکت در تولید لیبریا، پیمانکار متعهد می‌شود که تمام عملیات نفتی را مطابق با قوانین حفاظت و مدیریت محیط‌زیست لیبریا و تمامی رویه‌های محیط‌زیست بین‌المللی انجام دهد".(116 :Momenirad et al, 2016)

۲.اقدامات پیشینی قانونی و قراردادی حفاظت از محیط‌زیست

مقررات زیست‌محیطی در دسته‌های مختلفی که برخی آن‌ها را به دو نوع "کنترل پیشینی" و "کنترل مستمر" تقسیم کرده‌اند قرار می‌گیرند.[۴] کنترل‌های پیشینی به‌طور عمده به برنامه‌ریزی و مرحله ابزار موافقت نسبت به شروع فعالیت‌ها مرتبط است، درحالی‌که کنترل‌های مستمر به مرحله عملیاتی مرتبط می‌باشند.

تشریح روش‌های حقوقی و قراردادی کنترل‌های پیشینی در عملیات نفتی به جهت حفاظت از محیط‌زیست که هدف اصلی مقالهٔ حاضر است اقداماتی هستند که مطابق با آن‌ها، کنترل در مرحله اولیه فعالیت، تحمیل می‌شود تا اینکه هرگونه معضلات زیست‌محیطی بالقوه را تخفیف دهند. معمولاً این نوع کنترل منجر به ممانعت از هرگونه فعالیتی می‌شود مگر اینکه آن فعالیت الزامات لازم یا شرایط ضروری را مراعات کند. این دسته از کنترل‌ها، قلمرو وسیعی از فعالیت‌ها را پوشش می‌دهند که قبل از شروع یا استمرار آن‌ها اخذ مجوز الزامی است. ازجمله مثال‌هایی که در رابطه با کنترل‌های پیشینی وجود دارد می‌توان به الزاماتی که ارائه اطلاعات حداقلی را قبل از صدور مجوز مقرر می‌نمایند، سیستم‌های اعطای موافقت که شرایطی را برای اخذ موافقت انجام فعالیت الزام می‌کنند و طراحی مناطق معین برای تعیین حفاظت از بوم‌ها و گونه‌های طبیعی در معرض خطر ناشی از فعالیت‌های نفتی اشاره کرد.

کنترل‌های پیشینی موصوف با مدیریت زیست‌محیطی عملیات نفتی در تعاملی عمیق قراردارند. برای روشن‌تر شدن فهم موضوع باید بیان کرد، اقدامات مدیریتی و کنترل‌های پیشینی قانونی و قراردادی در قراردادهای بالادستی نفتی ایران مشتمل بر سه راهکار مطالعات امکان‌سنجی، شروط صریح و ضمنی (کدهای رفتاری)[۵] قانونی و قراردادی می‌باشد.

۲-۱-مطالعات امکان‌سنجی

مطالعات امکان‌سنجی در برگیرنده ارزیابی‌های فنی، اقتصادی، حقوقی، مالی، عملیاتی و برنامه‌ای می‌باشد (shiravi,2015:578) یکی از ملاحظات و مسائل حقوقی که مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، مسئله حفظ محیط‌زیست است. امروزه با توجه به اهمیت حفظ محیط‌زیست در پروژه‌های نفتی، یکی از پیش نیازهای ضروری سرمایه‌گذاران برای شروع پروژه‌های مذکور، انجام ارزیابی پیامدهای زیست‌محیطی است. این فرآیند جزئی جدایی‌ناپذیر قراردادهای نفتی محسوب می‌شود[۶]. ارزیابی اثرات زیست‌محیطی به این معناست که ابتدا ریسک‌های آسیب‌زننده به محیط‌زیست شناسایی و سپس مورد ارزیابی واقع گردند و درنهایت راهکارهایی برای مدیریت آن ریسک‌ها

1- International Union for Conservation of Nature (IUCN)

۲- این سازمان کتابچه‌ای تحت عنوان پیشگیری و کاهش آلودگی را در زمینه ایجاد خط مش‌های مربوط به عملیات توسعه نفت و گاز در ساحل در سال ۱۹۹۸ منتشر کرد.

3- World Business Council for Sustainable Development (WBCSD)

۴- پاتریشا پارک.ترجمه‌ی محمدرضا حسینی-صادق جعفرزاده درابی. ۱۳۹۲، حقوق بین الملل محیط زیست چاپ اول-.ص۳۰۳

5- Code of conduct

6- Technical Service Contract for The Rumaila Oil Field, 1997, Article 41(5)_ Agreement on The Exploration, Development and Production Sharing for the Shafag-Asiman Offshore Block, 2010, Article 4(6)_ Contract for Exploration and Production of Hydrocarbons at Morskoye Field, 2002, Article 20(3)_ Le Contrat de Partage de Production, La République du Cameroun, Article 21(1-2)_ Le Contrat de Recherche et de Partage de production D'Hydrocarbures portant sur Cayar Offshore profond, 2012, Article 9(5)_ Le Contrat de Partage de Production portant sur le Bloc V du Graben Albertine, entre la République Démocratique du Congo et L'association: Dominion Petroleum Congo, SOCO ExplorationProduction RDC et La Congolaise des Hydrocarbures, 2007, Article 6(4)

به جهت کاهش آسیب‌های وارده به محیط‌زیست انجام دهند.

با توجه به اینکه ارزیابی زیست‌محیطی ازجمله بهترین معیار توسعه پایدار و اقدام مهم پیشینی در کاهش ریسک‌های زیست‌محیطی محسوب می‌شود، به‌تدریج قالب قانونی به خود گرفته است و به یک الزام در قوانین ملی و مقررات بین‌المللی و دستورالعمل‌های سازمان‌های گوناگون و بسیاری از اسناد بین‌المللی تبدیل شده است (Mousavi et al,2019:206) در برخی از این مقررات مستقیماً و صراحتاً مجریان طرح‌های عمرانی و توسعه‌ای را به انجام ارزیابی اثرات زیست‌محیطی الزام نموده است و در برخی دیگر به‌صورت ضمنی متعهد به انجام آن نموده است.(dabiri et al,2007: 107)

در ایران نیز علاوه بر قوانین[1] و مقررات گسترده در این خصوص، مطابق با مصوبه شورای عالی حفاظت محیط‌زیست ۱۳۹۰،مجریان پروژه‌های تصریح شده در مصوبه ملزم گردیده‌اند به همراه گزارش امکان‌سنجی و مکان‌یابی، اقدام به تهیه گزارش ارزیابی اثرات زیست‌محیطی نمایند.

نسل جدید قراردادهای بالادستی ایران موسوم به IPC دارای چارچوب حقوقی لازم به جهت مدیریت مسائل زیست‌محیطی است که در حال حرکت به سمت‌وسوی معیارهای بین‌المللی می‌باشد. قرارداد فوق الاشاره بر اساس سندی تکامل‌یافته‌تر از عنصر EIA اقدام به ارزیابی آثار زیست‌محیطی می‌نماید و آن سند بالادستی ESHIA۲ است که یک سند جامع حقوقی و قراردادی است که با هدف کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی، به مباحث ارزیابی آثار محیط‌زیستی، ایمنی، امنیتی، اجتماعی و بهداشتی می‌پردازد.(Amirkhani et al ,2016:125)

یکی از مقتضیات ورود پیمانکاران و کارفرمایان به اجرای پروژه‌های نفتی، رعایت سند ESHIA است که می‌بایست به تأیید کارفرما، پیمانکار و سازمان حفاظت از محیط‌زیست برسد. پیمانکار برای اجرای فرآیند این سند باید سه‌گام شامل شناسایی ریسک‌ها، ارزیابی ریسک‌های شناسایی‌شده و مدیریت ریسک‌های مذکور را دنبال کند.

کارفرما نیز برای اجرای طرح باید موافقت سازمان حفاظت از محیط‌زیست را دریافت کند و پیمانکار نیز در برابر کارفرما و سازمان محیط‌زیست متعهد است که قوانین و مقررات مربوط به معیارهای سند مذکور را چه در خشکی و چه در فراساحل، در سطح ملی و بین‌المللی رعایت نماید و به انجام اقدامات احتیاطی لازم در راستای اجرای قرارداد گام بردارد. (javid et al,2014:8)

در خصوص مطالعات امکان‌سنجی در قراردادهای بالادستی نفتی به‌عنوان اقدام پیشینی باید بیان کرد در برخی از این قراردادها تأکید شده است که تأثیر عملیات نفتی بر محیط‌زیست، انسان‌ها، دام‌ها، حیات‌وحش و حیات دریایی مشخص گردد و طرح‌های واکنش اضطراری نیز معین شود و از این طریق پیمانکار متعهد به ارائهٔ گزارش ارزیابی اثرات زیست‌محیطی به مقام صلاحیت‌دار است تا نسبت به قبول یا رد اجرای آن تصمیم‌گیری نماید و ارائهٔ جزئیات تفصیلی از اجرای طرح لازم نیست.[3] در مقابل در برخی دیگر از قراردادها در خصوص انجام اقدام مذکور، جزییات دقیق‌تر مفاد مربوط به ارزیابی اثرات زیست‌محیطی، مجری، زمان تحویل و سایر موارد را مورد اشاره قرار می‌دهند.[4]

در برخی دیگر از قراردادهای نفتی در خصوص ارزیابی اثرات زیست‌محیطی برخورد سختگیرانه تری با پیمانکار شده است که از آن جمله؛ بند eماده ۲۵ قرارداد مشارکت در تولید بین دولت جمهوری تانزانیا به‌عنوان کارفرما و شرکت توسعه نفتی تانزانیا و شرکت نفتی ABC به‌عنوان پیمانکار است که در آن تصریح شده است، پیمانکار باید با هزینه خود و به‌عنوان هزینه قانونی قابل بازیافت یک یا چند مطالعه جامع ارزیابی اثرات زیست‌محیطی را قبل و حین و بعد از هر عملیات نفتی انجام دهد.

2-۲-شروط صریح قانونی و قراردادی

از دیگر اقدامات پیشینی مؤثر بر کاهش ریسک‌های زیست‌محیطی، ملزم نمودن پیمانکار از طریق درج شروط صریح قانونی و قراردادی در قراردادهای بالادستی نفتی است.

۱- در ایران مطابق با صدر و بند(الف) ماده)((۱۹۲)" قانون برنامه پنجم توسعه(۱۳۹۰-۱۳۹۵)؛ به منظور کاهش عوامل آلوده کننده و مخرب محیط زیست کلیه واحدهای بزرگ تولیدی، صنعتی، عمرانی خدماتی و زیربنایی موظفند: الف- طرح ها و پروژه‌های بزرگ تولیدی، خدماتی و عمرانی را پیش از اجرا و در مرحله مطالعات امکان سنجی و مکان یابی بر اساس ضوابط شورای عالی حفاظت از محیط زیست مورد ارزیابی اثرات زیست محیطی قرار دهند. رعایت نتیجه ارزیابی‌ها توسط مجریان طرح‌ها و پروژه‌ها الزامی است؛ بنابراین مطابق با مقررات فعلی کشورمان تمام طرح‌های بالادستی مشمول ارزیابی اثرات زیست محیطی هستند. در قانون برنامه ششم توسعه(۱۳۹۶-۱۴۰۰) نیز قانونگذار نسبت به این مساله توجه نموده است و در ماده (۳۸) این قانون و بند)الف) آن مقرر نموده است: دولت موظف است اقدامات زیر را به جهت حفاظت از محیط زیست به عمل آورد: الف-نظارت بر ارزیابی راهبردی محیط زیست در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست محیطی طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرایی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیر دولتی در پهنه سزمینی از جمله مناطق آزاد تجاری و صنعتی بر اساس شاخص‌ها، ضوابط و معیارهای پایداری محیط زیست.

2- Environmental, Social and Health Impact Assessment

3- MODEL PRODUCTION SHARING AGREEMENT Between THE FEDERAL GOVERNMENT OF THE FEDERAL REPUBLIC OF SOMALIA and a limited liability company incorporated under the laws of Somalia(۲۰۲۰).Article20-5

4- Ministry of Petroleum and Natural Gas, India, 2007

۲-۲-۱- ضوابط مرتبط با مناطق حفاظت شده

منطقه حفاظت شده محیطزیست، محدوده‌ای از منابع طبیعی چون جنگل و مرتع است که به جهت ضرورت حفظ و تکثیر جانوران و رستنی‌هایش تحت حفاظت قرار دارد و در آن قطع درختان و تخریب و شکار بدون مجوز ممنوع می‌باشد. به عبارتی بهتر منطقهٔ حفاظت شده به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و دشت و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت و حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ و یا احیای رستنی‌ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاصی بوده و تحت حفاظت قرار می‌گیرد. عملیات نفتی وقتی در حیات‌وحش و دیگر مناطق حفاظت شده محیطزیستی یا فرهنگی قرار می‌گیرد ریسک‌های خاصی را با خود به همراه دارد.

سازمان‌های مردم‌نهاد و حامیان محیطزیست با برگزاری کنفرانس‌ها و نشست‌های متعددی در تلاش بوده‌اند که به جامعهٔ جهانی بفهماند در این‌گونه مناطق نباید عملیات استخراج انجام شود اما سود سرشار حاصل از استخراج طلای سیاه دولت‌ها را مجاب نمی‌کند که دست از این مناطق بکشند و فرصت‌های بالقوه بهره‌برداری از این مناطق را نادیده بگیرند.

برابر با اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران" فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن‌که با آلودگی محیطزیست یا تخریب غیرقابل‌جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است." همچنین مطابق با بند ۳ ماده ۳ قانون حفاظت و بهسازی محیطزیست (مصوبه ۲۸/ ۳ / ۱۳۵۳ و اصلاحیه ۲۴/ ۸ / ۱۳۷۱) صدور هرگونه پروانه اکتشاف و بهره‌برداری از مواد معدنی برای مناطقی که تحت عنوان پارک ملی- آثار طبیعی ملی- پناهگاه حیات‌وحش و منطقه حفاظت شده تعیین گردیده‌اند، موکول به موافقت شورای عالی حفاظت محیطزیست می‌باشد.

اگرچه مطابق با قانون انجام عملیات نفتی در مناطق حفاظت شده با موانعی روبرو است اما در بسیاری از قراردادهای بالادستی این موانع دور زده می‌شوند و بعضاً نادیده گرفته می‌شوند. ازجمله در بند ۶ ماده ۳۷ قرارداد مشارکت در تولید فراساحل در قرارداد نمونه ماداگاسکار در سال ۲۰۰۶ این‌چنین آمد درصورتی‌که بخشی از ناحیه قرارداد در یک منطقه ذخایر طبیعی قرار گرفته باشد، اپراتور می‌بایست مطابق با شیوه‌های زیست‌محیطی کلی پذیرفته شده در صنعت بین‌المللی نفت و گاز، تلاش لازم را برای به حداقل رساندن تأثیرات منفی بر روی این ذخایر طبیعی به کار گیرد.(Tienhaara,2011:114)

در پاره‌ای دیگر از قراردادها ازجمله در بند ششم ماده ۳۷ قرارداد مشارکت در تولید منطقه اقلیم کردستان منعقده در سال ۲۰۰۷ دست به نوآوری زده و به پارک‌های ملی و منابع طبیعی توجه ویژه‌ای نموده است. با این توضیح که پیمانکار متعهد است اقدامات مناسب را برای حفاظت و به حداقل رساندن هرگونه تأثیر منفی مواد بر پارک‌های ملی و ذخایر طبیعی اتخاذ کند(.Smith,1993:463)

همچنین در برخی از قراردادهای بالادستی نفتی ازجمله قرارداد خدماتی میدان نفتی رومیلای عراق و شرکت بی پی انجام عملیات نفتی در مناطق حفاظت شده، مناطق حساس، پارک‌های ملی، محیطزیست آبزیان ممنوع یا به رعایت مقررات خاصی منوط شده است و در خصوص انجام هرگونه عملیات در مناطق حفاظت شده به دادن اطلاع، به برخی از مقامات ملزم شده‌اند.

با عنایت به موارد قانونی و قراردادی معروضه، می‌توان به‌صراحت بیان داشت وجه مشترک آن‌ها ممنوعیت مطلق انجام عملیات نفتی در پناهگاه‌ها، تالاب‌های با اهمیت ملی، مناطق حساس بیولوژیکی و پارک‌های ملی نیست، بلکه تحت تدابیر قانونی و قراردادی و صدور مجوزهای لازم با شرایط پیش‌بینی شده انجام این امر امکان‌پذیر است.

۲-۲-۲- اقدامات مقتضی در شرایط اضطراری

در کشور ایران مطابق با بند ۲ ماده ۲ آیین‌نامه رفع آلودگی زیست‌محیطی فعالیت‌های نفتی مصوب ۱۳۸۸ کلیه شرکت‌ها و واحدهای دارای فعالیت‌های نفتی موضوع این آیین‌نامه مکلف شده‌اند" ظرف بیست‌وچهار ساعت سوانح زیست‌محیطی احتمالی را با ذکر محل وقوع و کم و کیف سوانح، به اطلاع سازمان برسانند." چنانکه در قرارداد مشارکت در تولید تانزانیا پیمانکار مکلف شده است در صورت بروز هرگونه حادثهٔ اضطراری که بر محیطزیست تأثیر بگذار را فوراً به وزیر انرژی اطلاع دهد و اقداماتی را انجام دهد که مطابق با عملکرد خوب بین‌المللی باشد.[1]

در برخی از قراردادها پیمانکار مکلف شده است به‌منظور کنترل شرایط اضطراری به هنگام وقوع، قبل از شروع عملیات نفتی برنامه‌ای تحت عنوان (برنامهٔ مدیریت بحران) تهیه کرده و به‌منظور تصویب به وزارت محیطزیست دولت میزبان ارائه کند.

در خصوص هزینه‌های اضطراری نیز لازم به ذکر است در برخی موارد ممکن است به سبب وقوع شرایط اضطراری و به‌منظور حفظ حیات، محیطزیست و یا اموال، هزینه کرد مبالغی که در برنامه کاری و بودجه مصوب سالیانه پیش‌بینی نشده‌اند، ضرورت یابد که تحت شرایط خاصی مجوز هزینه کرد مبالغ اضطراری به پیمانکار داده می‌شود. به‌طورکلی مزیت برنامهٔ مزبور این است که در آن تعهدات

1- The Contractor shall notify the Minister and TPDC forthwith in the event of any emergency or accident affecting the environment and shall take such action as may be prudent and necessary in accordance with good international petroleum industry practice in such circumstances. ARTICLE 25(e)

پیمانکار به‌طور مفصل بیان می‌شوند ازاین‌رو سند مناسبی به‌منظور احراز اجرا یا عدم اجرای الزامات HSE محسوب می‌شود.

در قراردادهای بیع متقابل ایران شرط صریحی در این خصوص پیش‌بینی نشده است ولی در سایر قراردادهای نفتی معمولاً شرطی به هزینه‌های اضطراری اختصاص داده می‌شود.

به‌طور خلاصه در بسیاری از قراردادهای نفت و گاز نمونه، طرفین پیش‌بینی کرده‌اند که احتمال وقوع حوادث و رویدادهای اضطراری وجود دارد و می‌بایست برای آن‌ها پیش‌بینی‌های لازم انجام شود. ازاین‌رو، به منزلهٔ بخشی از گزارش ارزیابی اثرات زیست‌محیطی ضروری است که پیمانکار برنامهٔ واکنش به شرایط اضطراری را نیز ارائه دهد[1] برخی قراردادهای نفت و گاز سه بخش دیگر را نیز در موارد اضطراری پوشش می‌دهند که شامل اعلام، واکنش و عواقب عدم واکنش می‌باشد.

اعلام معمولاً محدود به زمانی است که پیمانکار دولت را از وضعیت پیش آمده آگاه کند.[2] دربارهٔ واکنش، الزامات یا اغلب مبهم هستند همانند اقدامات محتاطانه، یا به استانداردهای خوب صنعت نفت و گاز اشاره می‌کنند[3] که از آن جمله در بند ۲-۷ ماده ۱۴ قرارداد مشارکت در تولید هند در صورت بروز هرگونه اضطرار یا حادثه دیگر ناشی از عملیات نفتی پیمانکار باید اقداماتی را انجام دهد که مطابق با شیوه‌های مدرن صنعت نفت باشد.

بااین‌حال بر اساس برخی از قراردادها درصورتی‌که پیمانکار به‌سرعت به یک حادثه یا موردی اضطراری واکنش نشان ندهد، دولت حق دارد به هزینهٔ پیمانکار واکنش لازم را انجام دهد.[4]

در بند ۱۱ ماده ۴۱ قرارداد میدان رومیلا عراق در ارتباط با چگونگی مدیریت بحران و واکنش در برابر شرایط اضطراری بیان شده است" اپراتور با همکاری پیمانکار، باید پیش از انجام هرگونه فعالیت حفاری، طرح‌های احتمالی مواجهه با نشت نفت خام، فوران، آتش‌سوزی، حوادث و وضعیت‌های اضطراری را که برای نیل به واکنش سریع و مؤثر طراحی شده باشد، آماده و برای بازبینی به شرکت نفت جنوب عراق ارائه نماید. طرح‌های فوق باید با شرکت نفت جنوب عراق مطرح شود و ملاحظات ذیل در آن لحاظ گردد: الف) در صورت بروز یک وضعیت اضطراری، حادثه، نشت نفت یا آتش سوزی ناشی از عملیات نفتی که محیط‌زیست را تحت تأثیر قرار می‌دهد، اپراتور باید بلافاصله شرکت نفت جنوب عراق و پیمانکار را مطلع نماید و فوراً طرح احتمالی مربوطه را اجرا نماید و احیای سایت را به گونه‌ای که مطابق با رویه‌های مطلوب صنعت بین‌المللی نفت لازم باشد، اجرا نماید.

۲-۲-۳- مدیریت پسماند و پاک‌سازی

بدیهی است که عملیات بالادستی نفتی با تولید پسماند همراه است و کاهش[5] و مدیریت پسماندهای ناشی از آن برای جلوگیری از اثرات مخرب زیست‌محیطی امری الزامی است. به‌طورکلی در قراردادهای بالادستی نفتی در خصوص مدیریت پسماند مقرراتی تصریح می‌شود[6] و در اکثریت آن‌ها پیمانکار مسئول انجام عملیات

1- Production Sharing Agreement in Respect of the North Caspian Sea (Kashagan) among Agip Caspian Sea B.V BG Exploration Limited; BP Kazakstan Limited; Den Norske Stats Oljeselskap a.s.; Mobil Oil Kazakstan Inc.; Shell Kazakstan Development B.V.; Total Exploration Production Kazakstan; JSC Kazakstancaspianshelf; The Republic of Kazakstan and JSC National Oil and Gas Company Kazakoil, art 40.2 (Nov. 18, 1997) (Kaz.), all in: Tienhaara, (2001)

2- Azeri and Chirag Fields PSA

3- PRODUCTION SHARING AGREEMENT FEDERAL REPUBLIC OF SOMALIA.article 20-6 The Contractor shall notify such approving Governmental Authority and the SPA within twenty four (24) hours in writing in the event of any emergency or major accident and shall take such action as may be prescribed by the Federal Government's emergency procedures, the Contractor's emergency and accident response plans (developed pursuant to sub-clause(20 .5)Article(c)25(PRODUCTION SHARING AGREEMENT TANZANIA2004)

4- Petroleum Agreement (Republic of Ghana,)(2006)

۵- کاهش تولید پسماند یکی از مهم‌ترین اهداف حفظ محیط زیست است .کاهش تولید پسماند به معنای آن است که در طول اقداماتی که منجر به تولید پسماند می‌گردد، با استفاده از تغییر روش انجام عملیات و نیز تغییر در مواد مصرفی تولید پسماند تا جایی که ممکن است به حداقل رسانده می‌شود. باید اذعان داشت تولید برخی پسماندها از یک مقدار خاص کمتر نشده و حجم تولیدی انها در اصل تابعی از میزان فعالیت انجام شده می‌باشد. به عنوان نمونه معمولاً حجم آب برداشتی که همراه نفت تولید می‌گردد به مرور زمان با تهی شدن مخزن افزایش می‌یابد و افزایش تولید آب سازند به مرور زمان یک امر غیر قابل اجتناب است و یا حجم گل حفاری تولیدی تابعی از تعداد چاههای حفر شده در منطقه و همچنین عمق این چاه‌ها می‌باشد که در این موارد کاهش تولید پسماند تا جایی امکان پذیر بوده و پس از آن تولید پسماند غیرقابل کاهش می‌باشد. با این وجود در بسیاری از مواقع می‌توان میزان تولید پسماندها را به میزان قابل توجهی کاهش داد به عنوان مثال استفاده از گراول پک و اسکرین در چاه‌های تولیدی می‌تواند در کاهش ماسه تولیدی که بسیار هم مشکل ساز می‌باشد کمک شایانی نماید و یا با نصب کنترل جامدات می‌توان میزان گل تخلیه شده از چاه را به حداقل رساند. اگر چه در بسیاری از مواقع به دلیل استفاده از تجهیزات کهنه و غیراستاندارد میزان تولید پسماند را چندین برابر می‌نماید که با تعویض این تجهیزات می‌توان به نتایج مطلوبی دست پیدا نمود و یا حتی با کنترل مناسب چاه می‌توان از تغییر در خواص گل و متعاقب آن از تعویض آن جلوگیری کرد.(قدمی جگرلویی و همکاران، ۱۳۸۸ :۶)

6- MODEL PRODUCTION SHARING CONTRACT BETWEEN THE REPUBLIC OF CAMEROON AND THE HOLDER article21(1(1)

احیا و پاک‌سازی تعرفه شده است و به‌طور معمول دو معیار برای آن وجود دارد: اول آنکه منطقهٔ قراردادی الزاماً باید بر طبق مطالعه پایه ارزیابی اثرات زیست‌محیطی که به وضع موجود پیش از اجرای عملیات ناظر است مسترد گردد و دوم آنکه پاک‌سازی و احیا باید به نحوی باشد که بتوان در آینده از ناحیه قراردادی استفاده کرد.[1] در بعضی از قراردادهای بالادستی نفتی نیز برای پاک‌سازی و احیا منطقه قراردادی اقدام به انعقاد یک تفاهم نامه فی مابین طرفین قرارداد بالادستی نفتی به جهت تشکیل صندوق ذخیره مالی نموده‌اند و شرایط اختصاص وجوه مذکور به پاک‌سازی و احیا را معین نموده است. از آن جمله می‌توان به قرارداد مشارکت در تولید بین دولت جمهوری تانزانیا به‌عنوان کارفرما و شرکت توسعه نفتی تانزانیا و شرکت آ ب ث به‌عنوان پیمانکار قرارداد اشاره کرد که درنهایت شرکت توسعه نفتی تانزانیا و شرکت " آ ب ث " مسئول پاک‌سازی شناخته شده‌اند و هر دو پیمانکار را ملزم نموده است محیط عملیاتی را مطابق با رویه‌های خوب صنعت به حالت قبل از عملیات پاک‌سازی و احیا اعاده نمایند[2] و بیان شده است هر کدام نسبت به پاک‌سازی اقدام نمود، دیگری از مسئولیت در این خصوص رها می‌شود. اگرچه درنهایت تصریح شده است در صورت مواجه شدن صندوق ذخیره با کمبود امکانات مالی، پیمانکار است که مسئول نهایی تأمین منابع مالی برای این موضوع است.[3] با توجه به وسعت و بسط مسائل مرتبط با حوزه انرژی به‌خصوص نفت و گاز، مکان‌یابی و محل دفن پسماندهای حفاری، ازجمله روش‌های نو ظهور برای حفظ محیط‌زیست در پاره‌ای شرکت‌های تابعه شرکت ملی نفت ایران من جمله شرکت ملی مناطق نفت خیز جنوب است. همچنین نصب سامانه‌های مدیریت پسماند بر روی دکل‌های حفاری یکی دیگر از روش‌های جمع آوری پسماند است که از ورود آلاینده‌های شیمیایی ناشی از حفاری به محیط‌زیست جلوگیری می‌کند و کنده‌های حفاری که به وسیله دستگاه‌های کنترل جامدات جدا می‌گردد، بعد از عملیات بهسازی به‌صورت جامد و تثبیت شده به محل مخصوص برده می‌شود و مطابق با استانداردها مدفون می‌گردد.(ebrahimi et al,2014 :14)

به دلیل اهمیت این موضوع در اکثر قراردادهای نفتی ایران نیز شرکت ملی نفت با گنجاندن شرطی در خصوص مدیریت پسماندها و جلوگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی سعی دارد در خصوص آلودگی، پیمانکار را مسئول بداند و او را وادار به رفع آلودگی کند. به‌طورکلی از مهم‌ترین عوامل در کاهش اثرات منفی زیست محیطی پسماندها، مدیریت صحیح آنهاست، به‌گونه‌ای که برخی مواقع هزینه‌های مورد نیاز در حذف آلودگی‌های یک پسماند و یا کنترل انتشار آلودگی آن با اعمال مدیریتی صحیح و ابتکاری به میزان چشمگیری کاهش پیدا می‌کند.

۲-۲-۴-بیمه

بیمه محیط‌زیست به‌عنوان ابزاری برای به عهده گرفتن مسئولیت خطرات زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های صنعتی می‌باشد. در بیمه محیط‌زیست خود شخص بیمه شده و شخص ثالث با هدف پوشش خسارت‌های مربوط به اشخاص که از زوال محیط‌زیست تأثیرپذیرند، مشخص می‌شوند. پذیرش بیمهٔ محیط‌زیست یعنی فرار از پرداخت غرامت‌های ناشی از آلوده کردن محیط‌زیست.

تقریباً تمامی بخش‌های عملیات نفتی تحت پوشش بیمه‌های مربوط قرار می‌گیرند و پیمانکار اصلی و پیمانکاران جز مکلف‌اند اموال و دارایی‌های پروژه را در مقابل ریسک‌های مختلف بیمه کنند. ازجملهٔ این بخش‌ها می‌توان به بیمهٔ آلودگی محیط‌زیست اشاره کرد. به‌موجب مادهٔ (۱-۱۲) قرارداد بیع متقابل، پیمانکار مکلف است با همکاری و تصویب شرکت ملی نفت ایران و رعایت قوانین و مقررات مربوطه، انواع پوشش بیمه‌ای موردنیاز پروژه را تأمین کند. این مفاد قراردادی اغلب مشخص می‌کنند که بیمه باید آلودگی یا خسارات زیست‌محیطی را پوشش دهد. در بیع متقابل به‌صراحت بیان شده است درصورتی‌که پوشش بیمه‌ای تهیه شده توسط پیمانکار مطابق با برنامه بیمه‌ای نباشد، وی مکلف است پوشش‌های مزبور را تعویض کند که تمام هزینه‌های صورت گرفته در این راستا بر عهدهٔ خود پیمانکار است و قابل بازیافت نخواهند بود. با وجود پیش‌بینی تدابیر مختلف در قراردادهای نفتی، همواره احتمال وقوع خسارت و آسیب به محیط‌زیست وجود دارد. ازاین‌رو یکی از پوشش‌های بیمه‌ای رایج در قراردادهای نفتی، بیمهٔ پاک‌سازی و خسارت‌های وارد شده به محیط‌زیست است. در قرارداد فوق‌الذکر تعهد پیمانکار نسبت به تأمین پوشش بیمه‌ای برای خسارت‌های وارده به محیط‌زیست شامل آلودگی هوا، آب و خسارت‌های سطح الارضی و تحت‌الارضی وارد شده به خاک‌ها و آب‌ها به‌روشنی بیان شده است. در قرارداد بیع متقابل نیز باید شرطی مفصل و جامع در راستای تأمین پوشش بیمه‌ای برای خسارت‌های وارده به محیط‌زیست پیش‌بینی شود.(Panahi shams abad,1997: 10)

به‌طورکلی یکی از مهم‌ترین نکات در شروط بیمه‌ای قراردادهای نفتی، تعیین منطقهٔ جغرافیایی تحت پوشش بیمه و دوره زمانی اعتبار

1- Contract for Exploration and Production of Hydrocarbons at Morskoye Field, 2002, Article 20(9)

۲- برگرداندن محیط به حالت اولیه توسط پیمانکار بعد از رها سازی و بعد از پایان قرارداد و انجام اقداماتی بر اساس رویه‌های خوب صنعت نفت.

3- MODEL PRODUCTION SHARING AGREEMENT BETWEEN THE GOVERNMENT OF THE UNITED REPUBLIC OF TANZANIA AND TANZANIA PETROLEUM DEVELOPMENT CORPORATION AND ABC OIL COMPANY November 2004. ARTICLE 21: SITE CLEANING AND ABANDONMENT

بیمه‌نامه است. مطابق قرارداد مزبور، بیمه‌های اشاره شده، تمام منطقهٔ قراردادی را تحت پوشش قرار می‌دهند و در صورت بروز هرگونه خسارت در منطقهٔ قراردادی به‌وسیلهٔ هریک از پوشش‌های بیمه‌ای برحسب موضوع و مورد بیمه، خسارت‌های وارده جبران می‌شوند. افزون بر منطقهٔ تحت پوشش بیمه، ضروری است دوره زمانی اعتبار بیمه‌نامه نیز که متناسب با دوره زمانی قرارداد است در قرارداد بیع متقابل تصریح شود.(hatami et al,2017:300)

اهمیت پوشش بیمه‌ای در قراردادها نیز مورد اشاره قرار گرفته است. من‌جمله مطابق ماده ۲۰ قرارداد مشارکت در تولید تانزانیا پیمانکار بیمه‌نامه‌ای که در صنعت بین‌المللی نفت مطابق با رویه‌های خوب صنعت است را باید اتخاذ کند. مطابق با ماده ۲۴ هند و بند ۶ ماده ۴ قرارداد نفتی میدان کایار سنگال که در تمامی این مواد به‌صورت مشترک بیان شده است که پیمانکار باید تمامی بیمه‌نامه‌های معمول در صنعت بین‌المللی نفت را که در ارتباط با تعهدات و مسئولیت‌هایی هستند که وی عهده‌دار می‌باشد، امضا نماید و امضای سایر پیمانکاران فرعی را هم اخذ نماید، به‌خصوص بیمه‌های زیست‌محیطی.

همچنین در مفاد برخی قراردادهای بالادستی ذکر شده است که بیمه باید "آلودگی" یا خسارت زیست‌محیطی " را پوشش دهد.[1]

هرچند در قراردادهای بالادستی نفتی در خصوص پوشش بیمه‌ای ریسک‌های زیست‌محیطی توسط پیمانکار صحبت شده است و از طریق درج شروط قراردادی، مسئولیت محض پیمانکار و اخذ بیمه‌نامه مناسب به طرف مقابل الزام می‌شود، لیکن هیچ قانون و آیین‌نامه‌ای بیمهٔ اجباری را در ارتباط با آلودگی‌های ناشی از عملیات بالادستی مقرر ننموده است و از حیث پوشش بیمه‌ای عملیات اکتشاف، توسعه و حفاری خلأ قانونی ملموس است. اگرچه در قانون حفاظت از دریاها و رودخانه‌های قابل کشتی‌رانی در تعریف آلودگی، آلودگی‌های ناشی از تأسیسات و استخراج نفت مورد اشاره واقع شده است اما در ماده شش، تحصیل بیمه‌نامه را فقط برای کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها الزامی ساخته و تکلیفی برای تحت پوشش بیمه قرار دادن آلودگی‌های عملیات بالادستی مقرر نکرده است(yousefi at al,2022:11).

باید اذعان داشت شناسایی و ارزیابی ریسک‌ها در صنایع نفت، گاز و پتروشیمی که از ماهیتی پیچیده برخوردار هستند از یک سو و مسائل و چالش‌های صنعتی بیمه کشور در حوزه نفت و انرژی از طرف دیگر موجب شده است که علی‌رغم سهم بالای این صنایع در ایجاد ارزش‌افزوده و برخورداری از سهم قابل‌توجه از تولید ناخالص داخلی، سهم پوشش‌های بیمه‌ای در آن‌ها به‌مراتب کمتر از انواع دیگر بیمه‌های موجود در کشور باشد.(derakhshan,2010: 43)

همان‌گونه که شرح آن در بالا گذشت، بیمه کردن کامل ریسک‌های زیست‌محیطی با توجه به عدم قطعیت‌ها و ابهام‌های موجود در کمیت و کیفیت ریسک‌های مبحوث عنه، مسئله‌ای پیچیده است. چراکه ریسک آلودگی‌های شدید محیط‌زیستی ازجمله ریسک‌هایی است که گاهی منجر به ورود خسارات کلان و غیر قابل تخمینی می‌شود و از این حیث ریسک‌های زیست‌محیطی معمولاً ازجمله ریسک‌های بیمه ناپذیر صنعت نفت هستند.

مصداق بارز آن حادثهٔ نشت نفت در خلیج مکزیک در سال ۲۰۱۰ است که در اثر انفجار سکوی نفتی دیپ واتر هورایزون باعث ایجاد خسارت‌های فراوان زیست‌محیطی گردید. گرچه سهل‌انگاری شرکت بی پی به‌عنوان اپراتور محرز شد لیکن حجم خسارت‌های وارده به میزانی بود که اگر دولت امریکا در پی جبران خسارت از شرکت بهره‌بردار برمی‌آمد شاید زمینه ورشکستگی این شرکت را فراهم می‌کرد. درهرحال بیمه‌های در نظر گرفته شده در این عملیات مطلقاً مکفی برای جبران آسیب‌های ایجاد شده نبود. به‌طور خلاصه عدم قطعیت در خصوص میزان خسارت‌های زیست‌محیطی و عدم پیش‌بینی میزان خسارت وارده و علی‌الخصوص غیرقابل‌جبران بودن برخی آسیب‌ها اخذ پوشش‌های بیمه‌ای را در این خصوص دشوار می‌کند.

۲-۳-شرط ضمنی (کدهای رفتاری)

اصطلاح شروط ضمنی برای مفهومی قابلیت کاربرد دارد که در عقد نیامده است لیکن مدلول التزامی مفاد توافق و لازمه طبیعت آن است. سؤالی که در اینجا مطرح می‌گردد این است که اگر حفاظت از محیط‌زیست در قالب شروط صریح قراردادی نیاید آیا باز هم شرکت‌های نفتی ملزم به رعایت استانداردهای زیست‌محیطی هستند؟

در پاسخ می‌توان گفت؛ با توجه به اهمیت مسئله حفاظت از محیط‌زیست، شرکت‌های بین‌المللی نفتی در قالب کدهای رفتاری یا کدهای اخلاقی، بخشی از مفاد این کدها را به لزوم رعایت استانداردهایHSSE اختصاص داده‌اند که ماهیت حقوقی این کدها در دایره شروط ضمنی قرار دارد هرچند در متن قرارداد نمی‌گنجند.(sobhi,2016: 7)

باید اذعان داشت که در کنار مقررات، قراردادها نیز ابزار مناسبی جهت تنظیم رفتار شناخته شدند. این بدین معناست که استانداردهای تعریف شده به قراردادهای بین دولت‌ها و شرکت‌های بین‌المللی نفتی راه یافته‌اند و اثر بخشی خود را از این طریق افزایش می‌دهند. به این نحو استانداردها از کشوری به کشور دیگر منتقل شده و قراردادها به وسیله‌ای برای اجرا و گسترش اصول مهمی مانند حقوق بشر تبدیل می‌شوند؛ بنابراین همواره بین استانداردهای قراردادی شده و مقررات ارتباط وجود دارد.

1- Timor-Leste Inst. For Dev. Monitoring & Analysis, Model Production Sharing Contract under the Petroleum Act (Timor-Leste), www.laohamutuk.org/Oil/PetRegime/PSC%20model%20270805.pdf. 19.2.)

قراردادها ممکن است به‌عنوان وسیله‌ای برای اجرای اهداف مقررات و کدهای داوطلبانه باشند. شایان ذکر است قراردادها به‌عنوان ابزار کاربردی مناسب‌تر در تنظیم رفتار دارای ضمانت اجرای قراردادی و دارای تأثیرات کاراتری بر تعهدات شرکت‌ها هستند. اگرچه در قراردادها نیز ذکر بعضی استانداردها و اصول برای تنظیم رفتار (مانند رعایت مسائل زیست‌محیطی) ممکن است آن‌چنان‌که باید چندان کارآمد نباشد اما مسئولیت شرکت‌ها را از حالت اخلاقی و اجتماعی به‌صورت مسئولیت قراردادی شکل می‌دهد تا قابلیت پیگیری داشته باشد. این بدین معناست که شرکت‌های نفتی فعال در عرصهٔ بین‌المللی اگرچه با قدرت اقتصادی فراوان بر تمامی جنبه‌های زندگی مردم سایه افکنده‌اند، دارای تعهدات بسیاری هستند که حداقل از لحاظ نظری، سلطهٔ گسترده آنان را کاهش خواهد داد. از سویی دیگر خود شرکت‌های مذکور برای به دست آوردن عقیدهٔ مثبت جهانیان به اقدامات خیرخواهانه‌ای دست می‌زنند که فراتر از قانون است؛ به‌عبارت‌دیگر رعایت مقررات قانونی برای "خوب بودن" کافی نیست و انجام اموری که نشان دهندهٔ اخلاق تجاری باشد،که بسیار فراتر از تعهدات قانونی و قراردادی هستند، می‌تواند حس حسن نیت را در عموم مردم ایجاد نماید. در نتیجه اقدامات دولت‌ها یا سازمان‌های بین‌المللی از مسیرهای پیش‌بینی شدهٔ قانونی هرگز در عمل چندان کارآمد نبوده‌اند، تا جایی که خود شرکت‌ها تمایل به رعایت استانداردها و حتی فراتر از آن داشته باشند؛ به‌عبارت‌دیگر می‌توان گفت، منافع شرکت‌های نفتی رفتار آنان را هدایت خواهند کرد.

((خود قانون گذاری)) شرکت‌ها و یا همان کدهای داوطلبانه یک عمل ایده آل برای دولت‌ها در تنظیم رفتار است، هیچ هزینه‌ای برای دولت‌ها ندارد و در واقع خود شرکت‌ها اصولی را تصویب می‌کنند تا بدان پایبند باشند. از طرف دیگر دولت قدرت قانون گذاری اجرای آن را در همهٔ زمینه‌ها ندارد. در نتیجه شرکت‌های فراملی با ایجاد کدهای رفتاری داوطلبانه[1] علاوه بر متعهد کردن خود به استانداردها، مسئولیت های اجتماعی خود را نزد عموم جامعه افزایش می‌دهند. این کدها می‌توانند توسط گروهی از شرکت‌ها طراحی و اجرا شوند که در یک بخش خاص فعالیت می‌کنند. وقتی خود شرکت‌ها کدهای داخلی را طراحی کنند، می‌توانند فرمول، هدف، قابلیت اعمال و حتی ضمانت اجراهای انتظامی مناسب شرکت را در نظر بگیرند. این بدان معناست که کیفیت و تأثیر چنین کدهایی در شرایط متفاوت کاملاً متغیر است. کدهای رفتاری داوطلبانه به خاطر عدم وجود یک نهاد نظارتی مستقل و مکانیزم ضمانت اجرایی مؤثر، همواره به شدت مورد انتقاد هستند؛ اما شرکت‌ها از حس حسن نیتی که به واسطهٔ وجود این کدها در افکار عمومی به وجود می‌آید بهره می‌برند، اگرچه واقعاً تعهدات مربوط به کدها را در عمل رعایت نمی‌کنند. (Börkey,1998: 1-98)

کدهای رفتاری معمولاً توسط شرکت‌ها تنظیم می‌شوند ودر بخش‌های خاصی با همکاری سازمان‌های مردم نهاد به‌عنوان نمایندگان جامعهٔ مدنی و دولت‌ها با هدف ایجاد مسئولیت بیشتر برای شرکت‌ها و شفافیت در فعالیت آن‌ها به‌خصوص در صنایع استخراجی مانند معادن و نفت و گاز اقدام به تنظیم کدهای رفتاری می‌کنند. شناخته‌ترین اقدام، اصول داوطلبانهٔ امنیت و حقوق بشر است که شرکت‌ها در محدودهٔ ارزیابی ریسک‌ها به عهده می‌گیرند. اگرچه در این مورد هم هیچ نظارت یا ضمانت اجرایی وجود ندارد، اما مانند کدهای داوطلبانه موجب افزایش مسئولیت های اجتماعی شرکت‌ها در افکار عمومی می‌گردد و گاهی توسط قراردادن این کدها در قراردادهای بین شرکت‌های فراملی و دولت میزبان دارای اثر بخشی بیشتری می‌شود.(Gunningham, et al,1997: 365)

در دهه‌های اخیر شرکت‌های پیمانکار فعال در صنعت نفت تأثیر بسزایی در اقتصاد جهانی گذاشته‌اند. این تأثیر گسترده همواره بازیگران و اعضای جامعهٔ جهانی را برآن داشته است تا اقدامی در جهت تنظیم رفتار این شرکت‌ها انجام دهند. یکی از این اقدامات کدهای رفتاری هستند که توسط سازمان‌های بین‌المللی و یا خود شرکت‌ها تنظیم می شوندکه فاقد ضمانت اجرا می‌باشند و جنبه‌های اخلاقی و مسئولیت های اجتماعی را پررنگ می‌کنند.

کدهای رفتاری صنایع نفتی در قالب آیین‌نامه‌های رفتاری تهیه و به‌صورت قانون داخلی شرکت‌ها، به وسیله مدیران و کارکنان و شرکت‌های وابسته مورد استفاده قرار می‌گیرند که ذیلاً به بررسی چند نمونه از آن‌ها می‌پردازیم؛

در اهمیت رعایت استانداردهای HSSE در کد رفتاری شرکت BP آمده است: " ما در محیط‌های خطرناک کار می‌کنیم و متعهد هستیم عملیات خود را به‌صورت منظم مدیریت کنیم. هیچ چیز برای ما مهم‌تر از بهداشت، ایمنی و امنیت محیط کار و محیط جوامع میزبان و هم چنین داشتن رفتار مسئولانه نسبت به محیط‌زیست مشترکمان نیست."[2]

در کد رفتاری شرکت shell نیز اینچنین آمده است: شرکت شل خود را متعهد به اجرای مؤثر و کارآمد تعهدات ناشی از hsse می‌داند و تأثیرات عملیات و پروژه‌های خود را بر جامعه و محیط‌زیست ارزیابی و مدیریت می‌کند.[3] در ادامه تأکید شده است که شرکت‌های شل برای

1- Self regulation

2- BP, Code of Conduct,p.9:" Nothing is more important to us than the health, safety and security of our workforce and the communities in which we operate, and behaving responsibly towards our shared environment."

3- The Shell HSSE&SP Control Framework supports effective and efficient implementation of our HSSE&SP Commitment and Policy

دست یابی به بهبود مستمر عملکرد خود رویکـردی سیسـتماتیک بـه مدیریت سلامت، ایمنی، امنیت و محیط‌زیست دارند.[۱]

در خصوص ارزش حقوقی این کدها، در پاراگراف آخرکد اخلاقـی شرکت ENI[۲] چنین بیان شده است که هرگونه نقض اصـول و مفـاد این کد، می‌تواند به‌عنوان نقض تعهدات اصلی قراردادی محسوب شده و منجر به اعمال ضمانت اجراهای موجود در قوانین موضـوعه اعـم از فسخ قرارداد و جبران خسارات ناشی از نقض تعهدات شود.[۳]

علاوه بـر مـوارد مـذکور، آیـین‌نامـه رفتـار شـرکت آرامکـو نیـز دربرگیرنـده هنجارهـای اخلاقـی و زیسـت‌محیطـی شـرکت‌هـای زیرمجموعه و پیمانکاران و تولیدکنندگان و سایر اشخاص وابسـته بـه این شرکت‌ها است.

باید گفت، با گذشت دهه‌ها از کشف و استخراج نفت و حرکت به سمت جامع و کامل‌تر شدن قوانین و مقررات مرتبط با صنعت نفـت و محیط‌زیست، همچنان اثرات نامطلوب ناشـی از عملیـات پیمانکـاران صنعت نفت و گاز بر محیط‌زیست تاخت و تاز می‌کند و ایـن موضـوع خود نشان از ناکارآمدی قوانین مذکور دارد. با کاهش نقش دولت‌ها در ایـن زمینـه، آن‌هـا بـه فکـر تشـویق شـرکت‌هـا در اتخـاذ نـوعی از خودتنظیمی زیست‌محیطی (قاعده گـذاری داوطلبانـه) عملیـات نفتـی افتاده‌اند و متعاقباً شرکت‌ها نیز اقدامات پیشـگیرانه را در قالـب قاعـده گذاری زیست‌محیطی با همکاری دولت‌هـای میزبـان پذیرفتـه و بـار اصلی اجرای قواعد آن را بر عهده گرفته‌انـد. مـی‌تـوان گفـت امـروزه بسـیاری از شـرکت‌هـای پیمانکـار نفتـی دارای کـدهای رفتـاری زیست‌محیطی مختص به خود هستند که با به‌کـارگیری آن‌هـا بـرای سرمایه‌گذاری‌های بعدی مقبولیت بیشتری در جامعـه جهـانی بدسـت می‌آورند.

نتیجه‌گیری

کشورهای سرمایه‌گذار و البته کشورهای میزبـان در خـلال یـک عملیات نفتی، بیشتر اهداف اقتصادی و کسب سود را مدنظر خود قرار می‌دهند، این در حالی است که بی‌توجهی به مسائل زیست‌محیطی در روند عملیات اکتشاف، توسعه و تولید می‌تواند به‌مرورزمان اثرات منفی و زیان‌آوری را برای کشور میزبان به دنبال داشته باشد. به همین دلیل است که در صنعت نفت نمی‌توان از مباحث زیست‌محیطی غافل شـد. رعایت ملاحظات زیست‌محیطی برای طرفین عملیات علی‌الخصـوص کشور میزبان دارای اهمیت زیادی است. چنانکـه شـرکت ملـی نفـت به‌عنوان کارفرمای پروژه‌های اکتشاف و تولید نفت، بر اسـاس قـوانین مختلف صادره از سازمان حفاظت از محـیط‌زیسـت، مجلـس شـورای اسلامی و یا دسـتورالعمل‌هـای درون‌سـازمانی مکلـف اسـت رعایـت ضوابط و الزامات زیست‌محیطی را از پیمانکار بخواهـد و خـود نیـز در این راستا بکوشد. آنچه باید موردتوجه قرار بگیرد، عدم کـارایی توجـه صرف به وضع قوانین و ایجاد کمیته‌های مدیریت بهداشـت، ایمنـی و محیط‌زیست است، چراکه این امر نمی‌تواند به‌خودی‌خود گامی مـؤثر در اجرای تمام و کمال مقررات زیست‌محیطی باشد. در عمـل نیـز بـا وجود در نظر گرفتن مسئولیت ناشی از نقض قواعـد زیسـت‌محیطـی، نمی‌توان به رعایت کامل قوانین زیست‌محیطـی امیـدوار بـود چراکـه برخی خسارات وارده به محیط‌زیست همچون از بین رفتن یک گونـه گیاهی نادر و یا انتشار بیش‌ازحد مجاز آلاینده‌هـا در هـوا مابـه ازائـی ندارند و جبران آن‌ها تقریباً غیر ممکن است.

به همین دلیل خطرات و آسیب‌های ناشی از اقـدامات و عملیـات نفتی سبب شده است تا دولت‌های میزبان برای کاهش ریسـک‌هـای زیست‌محیطی در محدوده منطقه عملیاتی دست به تـدوین ضـوابط و شروط زیسـت‌محیطـی بزننـد و اصـل پیشـگیری زیسـت‌محیطـی را موردتوجه قرار دهند و با واکاوی الزامات و اقدامات پیشـینی قـانونی و قراردادی در کاهش ریسک‌های زیست‌محیطی قدم بردارند.

در این پژوهش که با روش توصیفی-تحلیلـی صـورت پـذیرفت، مسـئله اصـلی موردبحـث یعنـی چگـونگی کـاهش ریسـک‌هـای زیست‌محیطی از طریق اقدامات پیشینی قانونی و قراردادی حول سـه محور مطالعات امکان‌سنجی، شروط صریح قراردادی و شروط ضـمنی قراردادی یا همان کدهای رفتاری موردبررسـی قـرار گرفـت و معـین گردید که مهم‌تـرین اقـدام پیشـینی قـانونی و قـراردادی در کـاهش ریسک‌های زیست‌محیطـی در قراردادهـای بالادسـتی نفتـی ارزیـابی اثرات زیسـت‌محیطـی اسـت کـه در ابتـدا سـندEIA و سـپس سـند ESHIA به‌عنوان دو سند بالادستی معتبـر معرفـی گردیـد و ازجملـه پیش نیازهای اساسی و مهم برای ورود عاملان نفتی به انجام عملیات و اقدامات نفتی محسوب گردید و الزام پیمانکاران را نسبت به رعایـت

---

across Shell. This is how we manage the impacts of our operations and projects on society and the environment.

1- Shell companies have a systematic approach to health, safety, security and environmental management in order to achieve continuous performance improvemen (OUR CODE OF CONDUCT MAKING THE RIGHT DECISIONS.p43
Acces sww.shell.com

2- Ente Nazionale Idrocarburi

3- ENI, Code of Ethics,p.20:" Respect of the Code's rules is an essential part of the contractual obligations of all eni's People pursuant to and in accordance with applicable law. Any violation of the Code's principles and contents may be considered as a violation of primary obligations under labour relations or of the rules of discipline and can entail the consequences provided for by law, including termination of the work contract and compensation for damages arising out of any violation.

آن نشان داد. چراکه اگر ارزیابی اثرات زیست‌محیطی با دقت و به‌صورت جامع انجام گیرد نقش عمده‌ای در کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی ناشی از انجام عملیات نفتی دارد. از دیگر محورهای موردبحث، مهم‌ترین شروط صریح قراردادی ازجمله رعایت ضوابط مرتبط با مناطق حفاظت شده، مدیریت پسماند، اقدامات مقتضی در شرایط اضطراری و شرط بیمه است و چنانکه شرح شروط مذکور گذشت، داشتن برنامهٔ مدون برای رعایت هر یک از شروط از طرف پیمانکار و همکاری با کارفرما در این خصوص اثرات کاهنده زیادی بر آسیب‌های زیست‌محیطی دارد. درنهایت شروط ضمنی قرارداد که از آن جمله کدهای رفتاری شرکت‌های نفتی در رعایت مسائل زیست‌محیطی است که اگرچه ضمانت اجرای صریحی برای نقض مقررات مربوطه نسبت به آن متصور نیست؛ لیکن در اعتبار جهانی شرکت و دریافت مقبولیت جامعه در استقرار و انجام عملیات نفتی مؤثر است و این همان موضوعی است که شرکت‌های نفتی با رعایت آن به دنبال افزایش مقبولیت جهانی خود هستند.

پیشنهادها

–با عنایت به اهمیت حفاظت از محیط‌زیست، اعمال مالیات‌های زیست‌محیطی ابزار مناسبی برای جبران خسارات ناشی از آلودگی است تا از این طریق انتشار آلودگی را به حد با ثباتی کاهش دهد؛ بنابراین تا جایی که امکان‌پذیر است کشورهای میزبان از ارائهٔ معافیت‌های زیست‌محیطی ازجمله مالیات‌ها به پیمانکاران نفتی جدا خودداری نمایند تا بهانه‌ای برای از بین بردن محیط‌زیست فراهم نگردد.

–برای تأثیرگذارتر شدن مقررات خودتنظیمی و ایجاد بستری برای رشد، توسعه و درنهایت استقرار این‌گونه قوانین به نظر می‌رسد نقش کشورهای میزبان در تهیه و تدوین برنامه‌های زیست‌محیطی و اسناد راهنما در این زمینه و درنهایت تشویق فعالان عرصه نفت به استفاده از آن‌ها می‌تواند به عرف نفتی یا لکس پترولیا تبدیل گردد و از این طریق کاهش ریسک‌های زیست‌محیطی را شاهد باشیم.

–بیمه‌های زیست‌محیطی یکی از کاربردی‌ترین ضمانت اجراهای جبران خسارت‌های وارده به محیط‌زیست محسوب می‌شوند؛ بنابراین از نظر قانونی لازم است تا در عملیات بالادستی نفتی خلأ قانونی مذکور برطرف شود و با وضع قوانین در این زمینه روند جبران خسارت‌ها تسریع گردد.

–ملزم نمودن پیمانکاران و فعالان عرصه نفت به استفاده از نوین‌ترین دستاوردهای علمی و فناوری روز دنیا باعث کاهش درصد زیادی از آلودگی نفتی می‌گردد. ازاین‌رو ملحوظ نظر قراردادن این موضوع در قراردادهای نفتی قابل‌توجه است.

References

[1] Aminzadeh, Elham. and yousefi, sanaz. (2022). The role of compulsory insurance in compensating environmental damages caused by oil pollution. Energy law studies. Volume 2, Number 5

[2] Börkey, Peter and Glachant, Matthieu and Lévêque, Francois. (1998). Voluntary approaches for environmental policy in OECD countries: An assessment", CERNA, Centre d'économie Industrielle, Ecole Nationale Supérieure des Mines de Paris.

[3] Dabiri, Farhad and Kiani, Mojdeh. (2016) .review of preventive laws and regulations including assessment of environmental effects in Iran and several industrialized countries. Journal of Environmental Science and Technology, Volume 9, Number 4

[4] Derakhshan, Masoud. (2009). Development of insurance coverage in oil and gas and petrochemical industries, Gostareh Energy magazine, fourth year, number 45

[5] Ebrahimi, seyed nasrollah. (2014). Legal principles governing upstream service contracts in Iran's oil and gas industry, Iranian energy economy research journal, third year,no12.

[6] Esfandiyari khaledi, Abbas and Jalali، mahmood.(2021) Environmental considerations in oil contracts, Journal of Energy Law Studies, Volume 2, Number 6.

[7] Gadami Jagerloui, Saeed and Mozni, Alireza and Nabai, Mohammad, Rouhi and Abbas, Yavari Changiz. (2018). Waste management in oil industries is an important issue in preventing damage to the environment, National Conference of Man, Environment, Sustainable Development, Club Young researchers of Islamic Azad University, Hamedan branch.

[8] Gao, zhigo, (1994) International Petroleum Contracts: Current Trends and New Directions, International Energy and Resources Law Policy Series, Graham & Trotman

[9] Gunningham , Neil. and Rees, Joseph. (1997). Industry self-regulation: an institutional perspective, Law & Policy, 19(4),

[10] Hatami, Ali and Karimian, Ismaeil. (2016). Foreign Investment Rights in the Light of Law and Investment

Contracts, Tisa Publications.
[11] Javid, Mohammad Javad and Shahmoradi, Esmat. (2013).environmental criteria in oil contracts, the fourth international conference on new approaches in energy conservation
[12] Kohan Hoshnejad, Ruhollah and Eltamimi, Mohammad Hossein, (2018). the basis of environmental requirements in Iran's oil contracts, Quarterly Journal of Environmental Economics and Natural Resources, third year, number 4
[13] Momeni Rad, Ahmad, and Amirkhani, Azadeh and Taimouri, Zohre, (2015), Protecting Human Environmental Rights in Oil Contracts, Islamic Human Rights Studies Quarterly,
[14] Mousavi, Fazlullah, and eyni, Mojtaba.(2018).a new approach in the legal analysis of environmental conditions of oil contracts, Energy Law Studies, Volume 5, Number 1
[15] Mousavi, Fazlullah and Shirmardi Dezaki, Mohammad Reza. (2014).analysis of environmental approach in oil contracts, studies of energy law, period 1
[16] Panahi shams and abadi, lotfallah. (1997). All engineering risk insurance and damages caused by natural disasters, Insurance Research Quarterly, Volume 12, Number 4
[17] Patricia Park. (2013).Translated by Mohammad Reza Hosseini-Sadegh Jafarzadeh Darabi. International Environmental Law, first edition
[18] Shiravi, Abdul Hossein.(2013).Oil and Gas Laws, Mizan Publications, first edition
[19] Sobhi, Hossein. (2015). environmental protection in upstream oil and gas contracts, the first national conference of modern research of Iran and the world in psychology and educational sciences, law and social sciences
[20] Tienhaara, Kyla,(2011) Foreign Investment Contracts in the Oil & Gas Sector: A Survey of Environmentally Relevant Clauses, Sustainable Development Law & Policy, Vol. 1
[21] Zeynoddin, Seyed Mustafa and Shahmoradi, Esmat. (2014).comparative study of environmental considerations in international oil contracts, Energy Law Studies, Volume 1, Number 2
[22] Ministry of Petroleum and Natural Gas, India, (2007)
[23] BP Code of Conduct access https://www.bp.com/
[24] shell, Code of Conduct, Acces sww.shell.com

Contracts

[1] Agreement on The Exploration, Development and Production Sharing for the ShafagAsiman Offshore Block in the Azerbaijan Sector of the Caspian Sea, Between the State Oil Company of the Republic of Azerbaijan and BP Exploration of (Azerbaijan) Limited & Socar Oil Affiliate, (2010)
[2] Contract for Exploration and Production of Hydrocarbons at Morskoye Field, Atyrau Region,Within blocks XXIX-14-D (partially), E (partially);XXX-14-A(partially) and B (partially), Between the Ministry of Energy and Mineral Resources, and KoZhaN Ltd, (2002)
[3] ENI, Code of Ethics, Approved by the Board of Directors of Eni SpA on March 18, (2020)
[4] Extension of PSA for Azeri-Chirag- Gunashli Oil Field (2017) Access: https://gratanet.com/
[5] Petroleum Agreement Republic of Ghana ، (2006) Access: https://www.petrocom.gov.gh/wp-content/uploads/2018/12/ghana_model_petroleum_agreement
[6] Petroleum Contract for Contract Area 33/07 in the East China Sea, Between China National Offshore Oil Corporation and Primeline Energy China Limited & Primeline Petroleum Corporation, (2012)
[7] PRODUCTION SHARING AGREEMENT FEDERAL REPUBLIC OF SOMALIA(2020) Access: somalia licensinground.com/wp-content/uploads/Somalia-Licensing-Round-PSA-Final-Version.pdf
[8] Production Sharing Agreement in Respect of the North Caspian Sea (Kashagan) among Agip Caspian Sea B.V BG Exploration Limited.
[9] PRODUCTION SHARING CONTRACT BETWEEN THE REPUBLIC OF CAMEROON AND THE HOLDER (2010) Access: http://www.snh.cm/ReglementationDesHydrocarbures/CONTRAT-TYPE-ANGLAIS-16-DECEMBRE-2014.pdf
[10] PRODUCTION SHARING AGREEMENT TANZANIA, (2004)
[11] Technical Service Contract for The Rumaila Oil Field, Between South Oil Company of the Republic of Iraq and BP Iraq limited, CNPC International (Iraq) Limited & SOMO, (1997)
[12] Timor-Leste Inst. For Dev. Monitoring & Analysis, Model Production Sharing Contract under the Petroleum Act (Timor-Leste), www.laohamutuk.org/Oil/ Pet Regime/PSC%20model%20270805.pdf. Access: www.laohamutuk.org/Oil/ Pet Regime